

M. I. FINLEY, *Aspects of Antiquity. Discoveries and Controversies*, London, Chatto & Windus, 1968, 228 p. in 16° + mai multe hărți în text și 8 planșe afară din text.

Cărțile lui M. I. Finley sînt numai rareori de „consultat” (în felul celei intitulată *Studies in Land and Credit in Ancient Athens*, unde sînt strînse și comentate inscripțiile de hotar ale proprietăților funciare din Atica din perioada 500—200 î. e. n., împreună cu un studiu adîncit al regimului solului în perioadele clasică și elenistică): de cele mai multe ori sînt de citit și meditat, ca acele despre care s-a mai vorbit întîmplător în revista noastră (V, 1963, p. 408—410; VI, 1964, p. 405—406), sau ca lucrarea de care mă ocup astăzi, în privința căreia se poate spune că e reprezentativă în aceeași măsură pentru *forma mentis* și pentru interesele științifice ale autorului.

Aceste interese sînt cunoscute: Finley e o autoritate în domeniile înrudite ale economiei, dreptului și societății antice, cu o predilecție marcată pentru problemele proprietății solului și ale sclaviei. Totodată, atenția lui se îndreaptă spre ideile politice și etice ale lumii vechi, a căror condiționare socială îi apare evidentă și pe care nu uită s-o sublinieze cu fiecare prilej. Învățăatul englez e, de altă parte, o fire reflexivă, aplecată spre problemele de metodologie istorică și de istorie a istoriografiei. La un loc, toate acestea fac ca gama preocupărilor lui să fie foarte vastă și ca, practic vorbind, nici o descoperire sau ipoteză din cîmpul nemăsurat al culturii antice să nu-i fie indiferentă.

Dacă mai era nevoie, o dovedește volumul aci semnalat: *Aspecte ale lumii vechi* (cu subtitlul: *Descoperiri și discuții*), în care, fără etalaj de erudiție, dar cu pătrundere și cu acel bun simț suveran care-i caracterizează întreaga operă, într-un stil direct și oarecum colocvial, examinează o seamă de probleme variate ale culturilor antice, unele mai vechi — ca redescoperirea Cretei de Evans, în pragul veacului al XX-lea —, altele noi, ca descoperirile lui Pallottino la Pyrgi, făcute să arunce o lumină neașteptată asupra prezenței cartaginezilor în Italia și a rolului etruscilor în istoria arhaică a Romei. În toate aceste cazuri, ca și în celelalte eseuri grupate în volum: *Thucydides the Moralist*, *Socrates and Athens*, *Plato and Practical Politics*, sau *The Emperor Diocletian*, *Manpower and the Fall of Rome*, *Aulus Kapreilius Timotheus*, *Slave Trader* (ca să nu mai vorbesc de *Christian Beginnings: Three Views of Historiography*), ceea ce se oferă cititorului nu sînt descoperirile proaspete ale celui ce le-a scris, sau dezlegări inedite în probleme dezbătute de veacuri, ci discuția atentă cite o dată a interpretării date de alții unor monumente de curînd scoase la iveală, alteori a semnificației de atribuit unor doctrine politice sau morale, în sfîrșit — mai rar — cutărei opere poetice sau de gîndire literară. În toate aceste cazuri autorul pornește de la ideea că înțelegerea antichității — a artei și gîndirii ei, fie și a creațiilor ei politice ori religioase — e posibilă numai în anumite limite. Posibilă, vreau să zic, fără iluzia că ne-am putea identifica pe deplin cu omul lumii vechi, chiar fără iluzia că ne-am putea apropia de el altfel decît cu propriile noastre gînduri și simțiri, cu o concepție despre lume izvorită dintr-o experiență diferită, din propria noastră experiență. Vorbind de arta greacă îndeobște și de studiul lui John Jones: *On Aristotle and Greek Tragedy*, după care, în ciuda oricăror încercări, esența dramei atice e menită să ne rămînă „desperately foreign”, Finley notează: „Is it bad for Greek tragedy to be „intelligible in a modern way”? Can it be intelligible in any other way? All art is a dialogue. So is all interest in the past. And one of the parties lives and comprehends in a contemporary way, by his very existence. It seems also to be inherent in human existence to turn and return to the past (much as powerful voices may urge us to give it up). The more precisely we listen and the more we become aware of its pastness, even of its near-inaccessi-

bility, the more meaningful the dialogue becomes. In the end, it can be only a dialogue in the present, about the present”.

Asemenea mărturisiri n-au, firește, nimic comun cu ceea ce sintem obișnuiți să numim „modernizare”, altfel spus cu tendința de a folosi în explicarea întâmplărilor din trecut judecăli și criterii proprii unor epoci istorice mai noi, ceea ce nu poate duce decît la confuzii și la încheieri lipsite de valabilitate. E vorba numai de faptul — deseori verificat — că de o operă de artă ori de gîndire, ca și de o instituție politică a lumii vechi nu ne putem apropia decît cu propria noastră sensibilitate și cu un mod de înțelegere care e și el rodul unei trăiri personale. E motivul pentru care studiul aceluiași probleme e reluat la fiecare generație, din puncte de vedere noi, și explicația faptului că, riguros vorbind, în știință nu există probleme rezolvate deplin și pentru totdeauna.

Autorul o știe, firește, și aceasta explică nu numai tonul discuțiilor, dar pînă și alegerea subiectelor, atît de variate și de deosebite între ele încît, în mod normal, nici un specialist nu le-ar putea stăpîni în același timp și în egală măsură. Atît doar că, așa cum am mai spus-o, aci nu e vorba de rezolvat o problemă sau alta, ci numai de fixat poziția cercetătorului din zilele noastre față de anume domenii de studiu sau de unele metode folosite pentru explorarea lor. În plus, de reconsiderarea anumitor valori estetice sau morale, cum ar fi tragedia greacă, amintită înainte, sau filozofia politică a lui Platon, sau procesul lui Socrate. Paginile închinete de Finley reexaminării împrejurărilor care au făcut posibilă drama din 399 sînt, din acest punct de vedere, reprezentative și amintesc intructiv un articol mai vechi al regretatului nostru Frenkian : *De ce a fost condamnat la moarte Socrate*. În ele, după ce explică personalitatea acuzatorilor și pe a acuzatului; după ce schițează atmosfera politică dintr-o cetate ieșită înfrîntă și ruinată din cel mai greu război pe care-l purtase vreodată; după ce recheamă în amintire activitatea unora dintre elevii „filozofului desculț” și rolul lor funest în evenimentele din 411 și 403; după ce, în sfîrșit, descrie în puține cuvinte aparatul judiciar atenian la sfîrșitul sec. al V-lea și condițiile concrete în care s-a desfășurat procesul cel mai celebru din istoria antichității, autorul încheie : „The question still remains : Why was Socrates put on trial in 399? My answer is as unsensational as it could be, precisely the answer given in the letter attributed to Plato : Socrates was indicted by some chance. Anytus and Meletus and Lycon joined together for personal reasons, which we can only guess at. That they were able to do so is no problem : personal grievances have been the root cause of many trials, in Athens as elsewhere. That they *succeeded*, however, can be explained only by the long complicated background I have been describing. It was this chance combination of history and personal factors that produced the great tragedy in 399. It was not inevitable that Socrates had to be tried and executed. But when he *was* accused in 399, it was immediately probable that the atmosphere which had been building up since 431 would destroy him”.

Acest bun simț sănătos în judecarea situațiilor și a indivizilor, această manieră prudentă și învăluitoare de a aborda problemele — caracteristice pentru scrisul lui Finley îndeobște — sînt caracteristice și pentru eseurile din acest volum. Citindu-le, profanul se apropie în chipul cel mai fericit de o seamă de aspecte însemnate ale lumii vechi, lărgindu-și orizontul istoric și îmbogățindu-și cunoștințele. Dar specialistul, și el, n-are decît de profitat din parcurgerea acestor pagini elegante și străbătute de o inteligență superioară. Cu cuvintele unui critic englez al altei cărți a autorului nostru : „This essay is more than an intelligent guide through treacherous ground; it is a constant stimulus to fresh thinking”.

D. M. Pippidi